

האשכנזים עם קב"א 51. המזרחים שתי נקודות פחות. כך שימש כלי מיון לאפליה בצה"ל

הסוציולוג זאב לרר ניסה להבין איך צה"ל ממיינ חיילים, וגילה שמכשירי
המיון הצה"ליים יצרו במשך שנים אפליה עדתית שיטתית

+ תקציר הכתבה ב-99 מילים

לפני כמעט 40 שנה, הרבה לפני שבנימין נתניהו בחר להחזיר את המתח העדתי לחיינו, התקיימה מערכת הבחירות הסוערת של קיץ 1981. בשיאה, בשלהי חודש יוני, נערכו יום אחר יום שתי עצרות גדולות של המערך והליכוד, בכיכר מלכי ישראל (כיום כיכר רבין) בתל אביב. בעצרת הראשונה, זו של המערך, נאם הבדרן דודו טופז: "האנשים שעומדים כאן הם הנלחמים את המלחמות. הצ'חצ'חים של הליכוד הם ש"גים, אם הם בכלל הולכים לצבא. כאן נמצאים החיילים ומפקדי היחידות הקרביות", אמר טופז, והקהל הריע.

למחרת התכנסה באותו המקום עצרת הליכוד. ראש הממשלה, מנחם בגין, הקריא את דברי טופז מתוך כתבה ב"הארץ", ואמר: "אודה ואתוודה לפניכם, עד הבוקר לא שמעתי את המילה צ'חצ'חים, אבל שימו לב, כאשר אותו בדרן אמר את האיוולת, את דברי ההבל ורעות הרוח שלו, כל הקהל שעמד אמש פה הריע". בגין הניף את זרועו והחווה על הכיכר כולה. הקהל שרק בוז. לאחר הפוגה, כשהקהל השתתק, הוא המשיך: 'עכשיו אני אספר לדודו טופז למי הוא התכוון. בני עדות המזרח שלנו הם לוחמים גיבורים. גם במחותרת".

בגין תיאר בנאומו את מותם של שניים מעולי הגרדום, לוחמי האצ"ל והלח"י, מאיר פיינשטיין ומשה ברזני. "פיינשטיין היה ממוצא אירופאי, איך קוראים לו... אשכנזי. משה ברזני היה ספרדי מעיראק. בלילה לאחר שנידונו למוות, והיו צריכים בבוקר להוליך אותם אל התלייה, והרב התעקש שהוא יבוא להוביל אותם, והם לא רצו לפגוע ברב, הם נצרו בלבותיהם רימון יד, לחצו", בגין הצמיד את ידיו לחזה והדגים את תנועת הלחיצה כחיבוק, "אשכנזי... עיראקי... קולו התגבר, "יהודים! אחים!" הוא שילב ידיו באגרוף: "לוחמים".

הסוציולוג ד"ר זאב לרר חוזר אל האירועים הללו בכיכר בפתח ספרו החדש "הקוד האתני: קב"א, מזרחים, אשכנזים", המתאר את האופן שבו יצרו מכשירי המיון הצה"ליים אפליה עדתית שיטתית בשורות צה"ל. לרר, סגן אלוף במילואים שמילא שורת תפקידים במחלקת מדעי ההתנהגות (ממד"ה) של צה"ל, אינו עסוק בהשלכות הפוליטיות של המתח העדתי, אלא מתמקד במשמעויותיו החברתיות. בספרו הוא עוסק במנגנון המיון הצה"לי, שהתבסס על קבוצות איכות (קב"א), ומתאר כיצד גובש כלי מוטה, פגום וכמעט נטול ערך, שלפחות ב-50 שנותיו הראשונות של הצבא חרץ גורלות עבור חיילים, והסליל אותם לתפקידים ומסלולי שירות ספציפיים. אלה היו תלויים במידה רבה במעמדם

יש נפקד ויש נפקד

בזמן הנאומים של טופז ובגין היה לרר תלמיד כיתה י"ב, רגע לפני השלמת בחינות הבגרות וגיוס לחיל השריון. דבריו של טופז, הוא כותב, דווקא לא הפתיעו אותו. "להפך, כנער ירושלמי, תלמיד גימנסיה רחביה, הם נראו לי מובנים מאליהם. גם אבי, איש מפ"ם והשומר הצעיר, וגם שכני האהוב זליג מהקומה הראשונה, שהיה ראש ועד העובדים של משרד הבריאות, אמרו בלעג דברים דומים. השירות בצבא וההקרבה הצבאית נחשבו בעיניהם וגם בעיניי כאבן בוחן לפטריוטיזם, כגורם המקנה זכאות לאמירה חברתית. היה ברור לנו ומובן מאליו שהמקריבים, התורמים, המתנדבים, הם האשכנזים ובני הקיבוצים — אנחנו; ואילו המזרחים בצבא הם טבחים, ש"גים, משתמטים, ג'ובניקים, דפ"רים, עריקים. טופז רק ביטא קוד רווח שהיה מושרש אצלנו, רווח ומושרש לא פחות מהקוד המגדרי שלפיו גבר הוא לוחם ואישה מגישה קפה".

אביו של לרר, ד"ר טוביה לרר, הקים את האגודה הישראלית למניעת עישון (אחיו הצעיר של זאב הוא עיתונאי חדשות 13, גיא לרר). "מה שידעתי על צה"ל בא מאבא שלי, שהיה חייל אשכנזי יחיד בפלוגה של גולני בשנות ה-50", הוא מספר. "מפקד המחלקה שלו היה אשכנזי והם נשאו חברים כל החיים. המסר של אבא שלי היה: המזרחים הם או חיילים בגולני או אפסנאים. במקרה הטוב, הוא הסתכל עליהם בצורה פולקלוריסטית: מדברים כמו גיבורים גדולים נגד הערבים, אבל בסוף הם אפסנאים או שלא הולכים בכלל לצבא".

כשלרר התגייס לשריון כעבור חודשים אחדים, הוא נחשף לזה בעצמו. "בהכנות לצבא הבטיחו לנו כי בצה"ל נפגוש את כל עם ישראל", הוא כותב בספרו. אבל מהר מאוד התברר כי "חיילי פלוגת המפקדה בגדוד, אנשי החימוש, הטבחים, האפסנאים, נהגי התובלה, אנשי הצוות בפלוגה ל' — החיילים שלא יצאו לקורס מפקדים וקצינים ונידונו לחיים האפורים והשוחקים של אנשי צוות טנק — היו ברובם המכריע מזרחים. התפקידים האלה, והחיילים המזרחים שמילאו אותם, היו בתחתית היררכיית היוקרה והגבריות הצבאית. הם זוהו כחיילים בעייתיים: עריקים, נפקדים, מסרבי פקודות, בלתי־מושמעים, 'חיילים קשים'. עם זאת, איש לא קרא להם מזרחים, ואיש לא קרא לקצינים, למפקדים ולחיילים הטובים אשכנזים. לאתניות היו בצבא שמות אחרים".

מחקר בצה"ל: הקב"א והדפ"ר לא ניבאו תפקוד הלוחמים בקרב

כמה נקודות קב"א שווה השכלה תיכונית

עד מהרה למד לרר מה מקומו המדויק בהיררכיה הצבאית ועד כמה מושפע הדבר ממוצאו. "הייתי חייל מדוכא, מיואש וחסר כל מוטיבציה. בייאוש אף ביצעתי נפקדות — הימלטות הרואית בחזרה לירושלים בקו 947 — בתקווה שאיחלץ מחיל השריון. ניסיון הנפקדות הסתיים בתוך פחות מיום בשיחת טלפון ידידותית בין מפקד הפלוגה לאמי; הוא לא הפריע לי לקדים לגלות כלפיי הבנה, להצביע על ה'נתונים'

ואחר כך לקורס קצינים, אף שהיה ברור בעליל כי לפי כל קנה מידה הגיוני של מוטיבציה ויכולת לא התאמתו לכך.

"היה לי ברור ש'הנתונים' האלה שלי, שהולכים לפניי וסוללים את דרכי בצבא, שמעולם לא עמדתי על טיבם המדויק, קשורים לרקע החברתי שלי: לעובדה שאני אשכנזי, שאבא שלי דוקטור. כל אלה הקנו לי זכאות ואף חובה טבעית להיות מפקד וקצין. יתרה מזו, רווחה סביבי האמונה (השגויה, אך היא רווחת עד היום) כי מוצא אשכנזי ורמה סוציו-אקונומית מקנים 'נתונים' גבוהים ואולי הם 'הנתונים' עצמם. את הזכאות שהקנו לי הנתונים קיבלתי כמובנת מאליה, בדיוק כפי שקיבלתי את העובדה שחלק מחברי המזרחים לפלוגה הושארו בפלוגה המבצעית והביטו בעיניים כלות אחר האוטובוס המתרחק הנושא את חבריהם לקורס המפקדים, לאחר שהוסבר להם בצער כי הם אמנם חיילים טובים ומשקיעים, אבל אין להם 'נתונים' לפיקוד או לקצונה".

לרר מספר כי באותה תקופה ברח מהבסיס בבקעת הירדן לוחם אחר מהפלוגה, ממוצא מזרחי, שזכה ליחס אחר לחלוטין. "פגשתי אותו במקרה לא מזמן, תוך כדי כתיבת הספר. הוא בכלל נפקד כי רצה לעבור לצנחנים. כשחזר ליחידה, טיפלו בו ביד הרבה יותר קשה. המ"פ העמיד אותו למשך שעות במשטח הטיפול של הטנקים, בגשם, המקום הכי מלוכלך בבסיס, כשכל החברים שלו מסביב. זה היה מראה נוראי. בהמשך הוא דפק עוד נפקדות שהפכה לעריקות והתמשכה לתוך מלחמת לבנון הראשונה. כשהסגיר את עצמו כי חש ייסורי מצפון, האשימו אותו בנפקדות תחת אש. הוא ישב בכלא, סיים בתור ג'ובניק והיגר לאוסטרליה. לארץ חזר לפני שנתיים. היום הוא פקיד קבלה בבית מלון".

לא כור ולא היתוך

הספר של לרר, שייצא בקרוב בהוצאת הקיבוץ המאוחד, הוא עיבוד והרחבה של עבודת דוקטורט שכתב לפני כעשור באוניברסיטת תל אביב, בהנחיית פרופ' יהודה שנהב, ונאסרה לפרסום על ידי הצבא. חלק ממסקנות המחקר המקורי פורסמו על ידי אמיר אורן ב"הארץ" ב-2010. לרר הסתמך על מאות רבות של מסמכים מאובקים שבהם עיין בספריית ממד" ירך מדעי ההתנהגות של צה"ל, שפרסו בפניו

לרר כותב בספר כי גם דברי טופז (שלדעת רבים עלו למערך בהפסד בבחירות) וגם דברי בגין שיקפו את אתוס צבא העם, בהתאם למודל שניבש דוד בן-גוריון. "במודל הוותיק של צבא העם היתה גלומה הבטחה שהשירות הצבאי ישמש בתור האינטגרטור הגדול של מדינת הלאום, יאחד את הקבוצות החברתיות השונות, ישווה ביניהן ויהווה בסיס לסולידריות, ואף יספוג לתוכו את הזהויות האתניות ויעלים את המתחים ביניהן. לבני הקבוצות המוחלשות הובטח כי השירות הצבאי יאפשר מוביליות חברתית... להבטחה זו האמינו גם סוציולוגים רבים, שתיארו את הצבא כסוכן של שוויון, מודרניזציה ואינטגרציה במדינה החדשה".

עם זאת, הוא כותב, הזכות למעמד, כוח וזכויות אזרחיות היתה תלויה בסוג השירות הצבאי. "והנה בקיץ 1981, בכיכר אחת בתל אביב, התחרו זו בזו לנגד עיני המדינה כולה שתי תמונות מציאות אתניות-צבאיות הפוכות. מן הצד האחד בגין, שטוען כי אין אתניות בצבא וכי החובה והתרומה של אשכנזים ומזרחים בצה"ל שווה... ולעומתו טופז, שטוען מה שנראה בעיניו מובן מאליו: האתניות עומדת בבסיס המבנה הצבאי, האשכנזים החילונים ובני ההתיישבות העובדת הם התורמים, המתנדבים, ואילו ה'צ'ח'חים' בכלל משתמטים ממילוי חובתם הלאומית. הם אינם עומדים בחובת ההוכחה של התרומה וההקרבה, ולפיכך כקבוצה חברתית הם אינם זכאים לקול, לכוח חברתי ולמעמד אזרחי".

לרר מצטט מתוך תיק נתונים שהכין אנף כוח האדם בצה"ל לקראת ביקור של מנכ"ל משרד החינוך ב-1962. מהנתונים עולה פער ברור בין סיכויי חייל אשכנזי וחייל מזרחי להפוך לקצין באותן השנים. אף על פי שמזרחים היוו כמחצית מהמתגייסים באותן השנים, היחס בין מזרחים לאשכנזים עמד על 1:11 בקצונה הזוטרה ועל 1:16 בקצונת הקבע. לא היו כמעט טייסים מזרחים. בשורות העתודה האקדמית היחס בין מזרחים לאשכנזים עמד על 1:9. חיילים מזרחים היו 60% מכוח האדם ביחידות לחימה כמו גולני וחרמ"ש, שההצבה בהן היתה חובה, אולם שיעורם ירד ל-35% ביחידות הלחימה ההתנדבותיות והיוקרתיות יותר, כמו חטיבת הצנחנים.

לרר מזכיר את הבטחת בן-גוריון שצה"ל ינהיג בשורותיו שוויון חברתי אמיתי ולא רק פורמלי. אולם, הוא כותב, "הנתונים האסופים בתיק הקרטון מראשית שנות ה-60 יוצרים רושם הפוך דווקא, ומשקפים הפרדה אתנית חריפה שלא היתה מביישת את הצריאות המרובדים האירופיים מתקופת הרנסנס ועד

אבל מה הוביל לחלוקת עבודה אתנית כזאת בין אשכנזים ומזרחים? לטענתו של לרר, אין ספק שהעניין קשור קשר הדוק לקב"א, נתון המיון המרכזי של הצבא. זהו ציון קבוצת האיכות שניתן לכל חייל וחיילת לקראת גיוסם ונע על הרצף שבין 43 ל-56. הקביעה הזאת גורלית משום שלכל תפקיד וקורס, וכן לתפקידי פיקוד וקצונה, מוגדר רף מינימום של קב"א. הציון הוא שקלול של כמה מבחני מיון בלשכת הגיוס: מבחן דירוג פסיכוטכני ראשוני (דפ"ר), ציון השכלה המתייחס למספר שנות הלימוד וציון דרך כללי (צד"כ) שניתן, לגברים בלבד, על סמך ראיון עם המאבחנת הפסיכוטכנית בלשכה. עד אמצע שנות ה-80 שוקלל בציון הקב"א גם ציון רמת העברית.

רמת העברית של המתגייס, שנקבעה כאחת משבע קטגוריות ציון, נמדדה לפי מידת השליטה של הנבדק בדיבור, בקריאה ובכתיבה. המתגייס קיבל רשימה של משפטים בעברית ונדרש להקריא או לכתוב אותם בפני המאבחנת הפסיכוטכנית, ולפי התרשמותה נקבעה רמת העברית שלו. מדד ההשכלה כלל תשע דרגות, בהתאם לשנות הלימוד ואופי המוסד הלימודי. בנוסף, התקיימו מבחני השלמת צורות ובדקו את מה שכונה "אינטליגנציה אנליטית" — ומבחן להבנת הוראות מילוליות שבו הנבחן נדרש להבין משפטים, להשלים סדרות מספרים ולבצע אנלוגיות מילוליות. מבחן נוסף גובש בידי העתודאי הצעיר דניאל כהנמן (לימים חתן פרס נובל לכלכלה) וכלל ראיון שבו נדרשו המאבחנות לעמוד על תכונות אופי מסוימות. המאבחנת גם נתנה ציון של רושם כללי שעשה עליה המתגייס, לאור היכרותה עם שלושה טיפוסים צבאיים שונים שהוצגו בפניה בעת קורס ההכשרה: החייל הטוב, החייל הבינוני והחייל הנכשל.

לרר. "זה היה מובן מאליו שהמקריבים והתורמים הם האשכנזים ובני הקיבוצים, ואילו המזרחים בצבא הם טבחים, משתמטים, דפ"רים" צילום: הדס פרוש

עד היום רווחת האמונה כי גם המוצא העדתי משוקלל בציון הקב"א, וכך גם מספר החדרים בבית. אבל לרר כותב כי "אמונה זו איננה נכונה. מספר החדרים בבית ושאלות כגון אלה נשאלו לצורך קביעת זכאויות לתנאי שירות, ולא היוו מרכיב רשמי בתוך הקב"א. אולם סברה זו לא נולדה במקרה. חוקרים אחדים גרסו שהקב"א הוא הכלי העיקרי שמאפשר את הריבוד האתני בצבא. טענתם העיקרית היתה שהוא מוטה ומשקף תחומים שבהם לאשכנזים יש סיכויים טובים יותר להצליח... הקריטריונים הרציונליים והאוניברסליים שקובעים את מעמדו של כל חייל כווננו אל חינוך, ערכים ומיומנויות שרווחו בעיקר אצל אשכנזים ופחות בקרב מזרחים. הצגתם כאוניברסליים סיפקה לגיטימציה לחלוקת העבודה שנוצרה בשנות ה-50 והקימה סביבה מערכת השתקה".

לרר מצטט מחקרים שנעשו בצה"ל כבר בראשית שנות ה-50. מחקרים אלה הבהירו את ההבדלים בציונים בין קבוצות שונות של עולים חדשים ובינן לבין ילידי הארץ. דוח מ-1953 קבע שמתגייסים ילידי ארה"ב משיגים את הציונים הגבוהים ביותר בממוצע, ואילו יוצאי תימן מקבלים את הציונים הנמוכים יותר. לדבריו, כלי המיון "יצרו פערים חריפים בין מגויסים יוצאי מדינות ערב ובינן אשכנזים, מכיוון שהם מדדו וזיהו בעיקר הון תרבותי שהיה נחלתם של אשכנזים. עובדה זו היתה ידועה ואף היו פסיכולוגים שהתריעו מפורשות על ההטיה התרבותית, אך הקולות הושתקו. לכך שימש משטר ההצדקה של עקרון המערביות, שהציג את המתגייסים יוצאי ארצות ערב כאוכלוסייה של תרבות מזרחית נחשלת בתוך מערכת שהיא מערבית ומודרנית, וקבע כי הפערים הגדולים בנתוני המיון הם תוצאה מצערת ובלתי־נמנעת של פערים אלו".

לרר כותב כי "בשנות ה-50, רמת העברית ורמת ההשכלה ייצגו כמעט בגלוי את הזהות החברתית. השימוש במדדים אלו הבחין בבירור בין ילידי הארץ דוברי העברית ובין עולים חדשים, שעברית לא היתה שפת אמם או שלא דיברו אותה כלל; והוא הבחין גם בין יוצאי ארצות אירופה וילידי הארץ, שהיו בעלי השכלה פורמלית מוכרת, ובין עולים חדשים מארצות המזרח". ואילו מבחן העברית "לא היה מבחן ידע אובייקטיבי אלא נערך באמצעות ראיון, ובו המאבחנת נדרשה להתרשם מרמת העברית של הנבחן בעת דיבור. נקל להניח כי הרושם שיוצר חייל שמבטאו ישראלי, אוצר המילים שלו גדול והוא מדבר ברהיטות וביטחון שונה מהרושם שיוצר חייל שמבטאו זר וכבד, שמתקשה לבחור מילים ואשר אינו מקרין ביטחון בשימוש בשפה".

הוא חושף מסמך שכתב ב-1951 רבי־סרן באכ"א, זאב אהרונסון, ובחן "אם קיימת בצה"ל אפליה לגבי חיילים מעדות המזרח". אהרונסון כתב באופן בוטה על הקשר בין פרקטיקות המיון לבין קיפוח המזרחים ומתח ביקורת על הנטייה לראות את כל העולים מהמזרח כמקשה אחת, חרף הבדלים ניכרים ברמת

התרבות האירופית והאמריקאית". כ-30% מהמתגייסים לא נבחנו כלל, בשל פער בידיעת העברית והיעדר בוחנים יודעי ערבית, וזאת אף על פי שלרבים מהחיילים הללו היתה השכלה תיכונית מארצות מוצאם. אהרונסון צירף המלצות חדות, שמפקדיו לא שעו אליהן. "יש לבצע פעולה מיידית על מנת לעצור גיבוש של המתגייסים מארצות צפון אפריקה ואסיה לגוף נפרד וזר בתוך הצבא", כתב. הוא המליץ על שינוי שיטת הבחינה וקידום מכון של יוצאי אסיה וצפון אפריקה. המסמך, כותב לרר, נעלם בתהום הנשייה. עד שאותר כעבור שלושה עשורים בספריית ממד"ה.

סוד העיניים הכחולות

השינויים במודל החלו להתרחש לבסוף בשנות ה-70. ראשית, חל שיפור בציוני הקב"א של מתגייסים ממוצא מזרחי, מעבר לרף הנדרש בקורס קצינים (52). רבים מהם כבר התגייסו לצבא עם תעודת בגרות מלאה. מלחמת יום הכיפורים חוללה תפנית ניכרת, גם בשל הצורך למלא את שורות הקצונה במקום חללי המלחמה וגם משום שצה"ל הגדיל, כלקח מהמלחמה, את סדר הכוחות הלוחם שלו במילואים ונזקק לעוד קצינים. כאן כבר החל להיווצר, לראשונה, צבא עם אמיתי. "השינוי בא מלמטה, בלי שהצבא הכיר בטעותו ובנוק שגרם לחברה הישראלית", אומר לרר. "המזרחים רכשו לעצמם כרטיס לקצונה ופרצו את הטאבו. זה לא קרה כי ישבה ועדה והכירה בטעויות ובנוקים. והיחס השלילי אליהם לא נעלם לגמרי".

האם הזמן עשה את שלו? האם נכון שבחלוף דור אחד נטמעו המזרחים והשתלבו כשווים בצבא "המערבי והמודרני"? שאלה זו נותרה תלויה באוויר. בספר מצוטט מחקר של עמיתו של לרר בממד"ה, רב־סרן מוטי ספראי, שבחן נתונים על שבעה שנתוני גיוס, מ-1970, בהפרשים של חמש שנים. אחת הקטגוריות נגעה למוצא עדתי. הנתונים שאסף העלו כי הפערים בקב"א ובחלוקת התפקידים בעקבותיו התמתנו, אך לא נמחקו לחלוטין בתקופה זו. הקב"א הממוצע של מגויס ממוצא אשכנזי נותר יציב לחלוטין. בין 1970 ל-1999 עמד על 51.6. לעומתו, הקב"א הממוצע של מגויס ממוצא מזרחי ירד מ-48.83 ב-1970 ל-48.23 ב-1975 ואז עלה בהדרגה עד ל-49.6 ב-1999. בד בבד, חל שינוי מסוים בשיעור האשכנזים והמזרחים בקרב הקצונה, לאורך אותה תקופה. שיעור האשכנזים ירד מ-76% ל-62%; שיעור המזרחים — עלה מ-24% ל-33%.

כך או כך, בתחילת שנות ה-90 הביעו חלק מהאלופים דאגה ממה שראו כירידה באיכות הקצונה, ומערכת המיון לקצונה עברה שינוי יסודי, תוך הסתמכות גוברת על נתוני הקב"א. המודל החדש, "מתאם הקצונה", שהתמקד במידת ההתאמה של המתגייסים לתפקידי קצונה, התקבל למרות התנגדות חלק מהפסיכולוגים, שטענו כי מדדים ששיקפו יכולת ביצוע במהלך השירות הצבאי חשובים הרבה יותר מהקב"א. היו גם מפקדים שהזהירו מפני ההשלכות החברתיות.

ב-2008 נעשה ניסיון להחליף את הקב"א במעריי למיון תעסוקתי, אולם זו יושמה רק על נשים בלבד.

"הקב"א", אומר לרר, "הוא אבן יסוד בביטחון הלאומי של ישראל, אבל הוא מתברר כמכשיר גרוע שבנוי על חומרים שגויים, שאיש לא טרח לוודא את תוקפם. למרות זאת, הוא הוחזק כמעין גביע קדוש. לאורך העשורים הראשונים בצה"ל, כמה קצינים היו כמוני, שכל כוחם באשכנזיותם ולא רצו בכלל, אך הפכו קצינים? וכמה חבר'ה היו כמו דהרי, נהג הטנק ששירת איתי בפלוגה ל' ויכול היה מבחינת כישוריו להיות בשקט מג"ד, אבל לא יצא אפילו לקורס מפקדי טנקים?"

המנגנון שנוצר, הוא סבור, קידש במידה רבה את הבינוניות. "הוא דחף והסליל בינוניים להיות קצינים על חשבון לוחמים מצוינים שנשארו בפלוגות המבצעיות ולא נשלחו בכלל לקורסי פיקוד. זו השיטה הגזענית בשיאה. כסוציולוג, כשיצא לי לחקור את זה, הבנתי שיש כאן סיפור מכוון של החברה הישראלית. אבל הסיפור הזה הוסתר כי הקב"א עצמו נתפס כמכשיר פלאי ומסתורי, קופסה שחורה, שגם תתיאלופים לא יודעים מה יש בו. זה מכשיר מיון יסודי במדינה — ואף אחד לא יודע עליו כלום. התפקיד האתני שמילא הקב"א היה טאבו גדול. באף מחקר של ממד"ה אסור היה להזכיר את העניין. היתה השתקה חזקה.

"רציתי להבין את הסיפור בעצמי. ידעתי שזה הרבה יותר מורכב ממה שאבא שלי אמר, אבל גם מהסיפור הנגדי של איך דפקו את המזרחים. הספר אינו דין וחשבון מנקודת מבט מזרחית. את זה אני לא מוסמך לייצג. אבל אני כן יכול לחקור את הביורוקרטיה, את גלגלי השיניים מאחורי המחוגים. עניין אותי איך זה קורה. איך מכשיר מיון שהוא כלום ושום דבר מחזיק מעמד 70 שנה. גם המומחים לפסיכומטריה לא חשבו שהקב"א עושה את העבודה. נוצרו פרקטיקות ארגוניות שהביאו להדרה ואפליה חמורה ואותם מנגנונים השתיקו את זה.

"לצה"ל לא היתה בעצם מערכת מיון שמתאימה את האדם הנכון למקום הנכון על סמך יכולות וכישורים. במקומה היתה מערכת שמצאה אנשים עם הרקע הנכון והפכה אותם לקצינים בליבה (ביחידות השדה המרכזיות – ע"ה). היו אמצעי מיון נוספים – גיבושים, מבחני התאמה ספציפיים, אבל זה היה משני, כי קודם אנשים נותבו מראש בצורה שלא קשורה לכישורים, אלא לרקע שלהם. התוצאה חמורה מאוד, כי במודל צבא העם, כל הרעיון נבנה על איכות הפיקוד שצומחת מבין השורות, על סמך הצלחה במבחן האש, או לפחות בהכשרה. צבא שבנוי על איכות כוח אדם, על מעטים מול רבים, ללא משאבים מספיקים, שנשען על יתרון הקצינים הנועזים שלו – זו הפרדיגמה ששולטת עד היום. הפרדוקס הוא שאין לו באמת מערכת שמודדת את זה".

האם הקב"א ממשיך להפלות מזרחים גם היום?

"התשובה הכנה היא שאינני יודע, מכיוון שהצבא עדיין מסתיר מהציבור את הנתונים האמיתיים על ההתפלגות של הקב"א וכלי המיון האחרים. אני הייתי מהמר שהיום הקב"א מהווה בעיקר חסם מעמדי – כלומר הוא מונע הזדמנות מקבוצות מוחלשות בכלל, כולל קבוצות מזרחיות מוחלשות, מלהגיע לליבות של הצבא. אבל שוב, זה נושא שצריך לבדוק אותו בנתונים. יותר מזה, אני חושב שגם הליבות של הצבא עצמן השתנו, והיום ברור יותר ששיטת המיון מדירה הרבה קבוצות לא-אשכנזיות מהליבה היוקרתית והמתגמלת החדשה של הצבא – זירות הטכנולוגיה והסייבר. אבל כרגע זו רק ספקולציה, והנתונים שהצבא פירסם בעניין לא מספיקים".

אז מה צריך לעשות היום?

"אם שואלים אותי, הייתי ממליץ לצבא להיפטר מהקב"א, כמו שנפטרו מהפסלים של צ'אוצ'סקו ושל בעלי אחוזות העבדים האמריקאיים – כסמל למורשת הגזענית והבגידה ההיסטורית של צה"ל במודל צבא העם, הן ביחס לקהילה המזרחית והן ביחס לנשים. במקום הצבא הייתי נכנס לבדיקה יסודית, עדיף חיצונית ושקופה, של כל מערכות המיון, ובעיקר המיון ליחידות הטכנולוגיה-עילית באמ"ן ובחיל

אוור. נול מרח לוודא נעפרנעח הקר"א לא חוזרת זה ראדרח חדנעה"

לדבריו של לרר, "העבר לא מתפוגג סתם כך. התוצאות של השיטה הזאת נראות עד היום. ההשלכות עדיין רדפו את בני גילי ובמידה פחותה את הילדים שלהם. היה לכך אפקט דרמטי מאוד. חברים שלי מהשירות הצבאי, אנשים מצליחים בתחומם, סוחבים עדיין משקעים מצה"ל בגלל תיוג גזעני שסבלו ממנו. הגיעו הנה יהודים מארצות ערב. השונות שלהם לא רלוונטית. הם יכלו להיות אחלה קצינים, ומדינת ישראל אומרת להם: אתם איכות נמוכה כי באתם מתרבות נמוכה, נחשלת, פרימיטיבית. זה הנזק הגדול שנעשה פה. המדינה, דרך מילים מקודדות ודרך מכשיר אובייקטיבי שכביכול מודד איכות באופן מדעי, תייגה והנציחה פערים".

לרר חזר לצבא קבע אחרי לימודיו האקדמיים ושירת שנים רבות בממד"ה. בנוסף, היה חבר בצוות המו"מ המטכ"לי, המטפל באירועים רגישים כמו התבצרות מחבלים וחיטפת בני ערובה. במבצע חומת מגן ב-2002, בזמן המצור על המבוקשים הפלסטינים שהתבצרו בכנסיית המולד בבית לחם, פגש את סגן-אלוף (לימים אלוף) רוני נומה, אז מפקד גדוד בחטיבת הצנחנים. "נומה ומג"דים אחרים אמרו לי: אתם בממד"ה פושעים. השיטה שלכם מונעת מחיילים מוכשרים להתקדם בגלל נתוני הפתיחה שלהם. רק מפני שלמישהו אין עיניים כחולות כמו בני גנץ, זו לא סיבה שלא ייצא לקצונה".